

HOOFSTUK 2

HISTORIESE EN TEORETIESE PERSPEKTIEF: DIE DIREKTE SLAGOFFERBELEWENIS VAN TRANSITOROOFTOGTE

2.1 INLEIDING

Die **eerste** oogmerk van Hoofstuk 2 was om 'n historiese en literatuuuroorsig van die huidige stand van navorsing met betrekking tot die direkte slagoffer se belewenis van 'n transitorooftog te gee. Daar sal vervolgens aangetoon word dat daar geen omvattende teorie bestaan om die misdaadverskynsel te verklaar nie. Werke in verband met gewapende roof sal bespreek word en afleidings sal dan daaruit oor die roof van kontant in transito gemaak word.

'n **Tweede** oogmerk van hierdie hoofstuk is om aan die hand van twee geïdentifiseerde teorieë (vgl. par. 1.3) die direkte slagofferbelewensisse van transitorooftogte te ontleed. Eerstens is Maslow se Selfaktualiseringsteorie as uitgangspunt gebruik aangesien dié betrokke teorie moontlik kan verklaar watter invloed viktimisasië op die slagoffers van 'n transitorooftog het en hoe dit die direkte slagoffers kan verhoed om hulle volle potensiaal te bereik. Tweedens is die viktimisasiëbelewenis van die slagoffers van transitorooftogte aan die hand van Abramson, Seligman en Teasdale (1978:49-74) se Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie verklaar.

'n **Derde** oogmerk was om 'n kritiese uiteensetting van bogenoemde teorieë te gee. In die lig van die feit dat daar geen omvattende teorie bestaan oor die direkte slagofferbelewenis van die roof van kontant in transito nie, kan die kritiese uiteensetting van die teorieë 'n wyer perspektief op hierdie viktimisasiëverskynsel gee.

2.2 DIE HISTORIESE OORSIG VAN TRANSITOROOFTOGTE

Thomas de Quincey (in MacDonald, 1975:3) beskryf rowerbendes soos volg:

“The finest men in England, physically speaking, throughout the last century, the very noblest specimens of man, considered as an animal, were the mounted robbers who cultivated their profession on the great roads. When every traveller carried firearms the mounted robber lived in an element of danger and adventurous gallantry.”

Deur die eeue het rowerbendes meer aandag geniet as hulle slagoffers en is hulle wandade meermale in verhale en films verromantiseer. Robin Hood en sy bende, die *Merry Men*, seerowers wat skepe op die oop see geplunder het, bendes wat tydens die depressiejare in die VSA treine aangeval en bankrowe gepleeg het, het tot die verromantisering van dié tipe misdade bygedra. In die dertiende en veertiende eeue was die reise tussen dorpe in Engeland gevaarlike togte om te onderneem. Rowerbendes het mense nie net van hulle besittings beroof nie, maar ook meermale vermoor. In die VSA het die syfers ten opsigte van rooftogte in die tweede helfte van die negentiende eeu 'n hoogtepunt bereik. Redes wat hiervoor aangevoer word, is die Amerikaanse Burgeroorlog en 'n ontoereikende strafregspiegingsstelsel (MacDonald, 1975:4). MacDonald (1975:5) is van mening dat die oortreder nie meer as 'n held beskou moet word nie, maar eerder as 'n gevaarlike individu wat sy slagoffer uitbuit. Die slagoffers van gewapende roof is eers weer in die 1960s herontdek met die instelling van wetgewing wat bepaal dat die slagoffer staatsvergoeding moet ontvang in die geval van besering. Nieu-Seeland was die eerste land wat in 1963 staatskompensasie geïmplementeer het, gevolg deur Brittanje in 1964 en die VSA in 1966 (MacDonald, 1975:251). Daar het dus 'n klemverskuiwing vanaf die oortreder na die slagoffer plaasgevind (MacDonald, 1975:5).

2.3 DIE HISTORIESE OORSIG VAN DIE SLAGOFFER

Gedurende die Middeleeue is die *oog vir 'n oog en tand vir 'n tand-* of *lex talionis*-beginsel in die uitvoering van geregtigheid beklemtoon (Bianchi, 1959:29). Hiervolgens het die slagoffer 'n onbeperkte deel aan die strafregplegingsproses gehad. As gevolg van die slagoffer se deelname aan vergelding het dit tot die *gouera* van die slagoffer gelei (Parsonage, 1979:7). Die aanspraak op kompensasie het daartoe aanleiding gegee dat die klem op geregtigheid eerder as wraak geplaas is. Deur die staat se betrokkenheid by die vervolging van die oortreder het die misdadiger toenemende aandag ontvang (Drapkin & Viano, 1974:xiv). Bentham en Beccaria, die vaders van die Klassieke Skool, het die klem geplaas op straf sowel as die oortreder (Bianchi, 1959:29). Die rol van die slagoffer in die misdaadsituasie is feitlik oor die hoof gesien.

Belangstelling in die slagoffer het eers weer in die 1940s en 1950s na vore getree. Die volgende navorsers was eerste om gedurende dié tydperk 'n belangrike rol in die totstandkoming van die viktimologie as vakdissipline te speel:

- Hans von Hentig, 'n Duitse Kriminoloog het in 1941 sy eerste artikel getiteld *Remarks of the perpetrator and victim* gepubliseer en in 1948 het sy tweede artikel *The criminal and his victim* verskyn. In dié werke fokus von Hentig op die slagoffervatbaarheid van jongmense, bejaardes, immigrante en minderheidsgroepe (Karmen, 1990:8).
- Benjamin Mendelsohn het in 1940 navorsing gedoen oor die slagoffers van verkragting en hul viktimisasiebelewenis (Karmen, 1990:9). In 1947 het hy 'n referaat by 'n kongres in Bukarest gelewer, getitel: *New biopsychosocial horizons: Victimology* (in Van den Berg, 1997:33).
- Marvin Wolfgang het in die vyftigerjare bevind dat die slagoffer se ouderdom, ras of geslag, in ongeveer 'n vyfde van die moorde die viktimisasie gepresipiteer het.

Hierdie navorsing is in Philadelphia, in die VSA onderneem (in Van den Berg 1997:33).

Gedurende die sestiger- en sewentigerjare het die Vrouevryheidsbeweging en die Feministebeweging volgens Grobler (in Cilliers, 1986:163) toenemend aandag aan misdade teen vroue, soos verkragting en huweliksgeweld, begin gee. Die bewuswording van die direkte slagoffer se behoeftes, het daartoe aanleiding gegee dat navorsers hulle fokus na die slagoffer van roof en gewapende roof begin verskuif het. Die volgende studies het gevolg:

- Onder leiding van Thomas Gabor is die boek *Armed robbery: Cops, robbers and victims* in 1987 gepubliseer. Die boek is gebaseer op die slagoffer en die slagofferbelevens asook die moontlike rol wat 'n slagoffer in sy eie viktimisasie speel.
- Die doktorsale studie van André Normandeau (1968) in Pennsilvanië (VSA) het op die oortreder asook die patrone van gewapende roof gefokus.
- Gedurende September 1989 het Manton en Talbot (1989:507) 'n artikel getitel *Crisis intervention after an armed hold up* gepubliseer. Die verslag handel oor die slagoffers van gewapende roof en die sielkundige impak daarvan op die slagoffers.

Sover vasgestel kon word, is daar verder min studies oor die slagofferbelevens van gewapende roof gedoen. 'n Studie soos dié van Manton en Talbot (1989:507) het die slagofferbelevens aan die hand van posttraumatiese stresbeleving op die voorgrond gebring. Die aspekte soos die rol van die sosiale en kriminele strafregplegingsproses op die viktimisasiebelevens van die direkte slagoffer is egter nie voldoende aangespreek nie. Vervolgens sal 'n literatuuroorsig van bestaande navorsing rakende die direkte slagofferbelevens van rooftogte gegee word.

2.4 DIE HUIDIGE STAND VAN NAVORSING MET BETREKKING TOT DIE VIKTIMISASIEBELEWENIS VAN GEWAPENDE ROOF

Enkele studies oor viktimisasie dui daarop dat een uit elke drie mense op die een of ander stadium die slagoffer van 'n misdaad sal word. Gewapende roof is traumaties en stresreaksies is 'n algemene verskynsel na afloop van 'n gewapende roof. In 'n studie deur Gabor (in Kamphuis en Emmelkamp, 1998:199) is bevind dat 50% van die slagoffers van 'n gewapende rooftog na ses maande nog steeds psigologiese probleme ondervind. Davis en Friedman (in Manton & Talbot, 1989:508) beweer dat 75% van slagoffers van gewapende roof en aanranding trauma vir een tot drie weke na afloop van die viktimisasie steeds trauma beleef. Verdere reaksies sluit skok, ongeloof, verwarring, hulpeloosheid, angs, depressie en skuldgevoel in.

Familie en vriende ervaar meermale na afloop van 'n viktimisasiegebeurtenis 'n verhoogde vrees vir misdaad en vind dit moeilik om met die slagoffer te kommunikeer. Naasbestaandes kan dikwels onbewustelik bydra tot die onvermoë van die slagoffer om sy trauma te verwerk.

2.4.1 Die sielkundige en emosionele impak van viktimisasie

Navorsing deur Brom en Kleber (in Brom, Kleber & Hofman, 1993:131) het getoon dat 80% van misdadslagoffers hulle eie trauma self sonder professionele hulp of ondersteuning deur psigiaters, sielkundiges en maatskaplike werkers, verwerk het (*manage to cope*). Dit is nie duidelik wat die outeurs met *manage to cope* bedoel nie. Dit kan egter beteken dat slagoffers in 'n mate probleme ondervind maar die trauma self hanteer. Brom en Kleber (1989) het verder bevind dat 10% tot 30% van misdadslagoffers wel professionele persone vir leiding en bystand geraadpleeg het). Harris (in Reid, 1997:7) het bevind dat die emosionele impak op slagoffers meer algemeen is as wat die studie van Brom en Kleber (1989) suggereer. Hy het tot die slotsom gekom dat twee uit vyf misdadslagoffers (43%) emosionele lyding

na afloop van die gebeurtenis as 'n erge probleem beskou het. Daaruit kan afgelei word dat die slagoffer se lewensiening wel deur die gebeurtenis beïnvloed is. Uit die slagoffers was 53% van mening dat hulle lewens verander het; 83% het aangedui dat hulle na die misdaad meer gesteld was op dit wat hulle doen en waarheen hulle gaan.

2.4.2 Psigopatologie as gevolg van 'n traumatiese gebeurtenis

In 1980 het die Amerikaanse Psigiatriese Assosiasie (APA) posttraumatiese stresversteuring (PTSV) in die derde uitgawe van die DSM (Diagnostic and Statistical Manual) ingesluit (Reid, 1997:9). Friedman (1996:15) beskou PTSV as die algemeenste versteuring wat as gevolg van traumatiese gebeure manifesteer. In 1994 is 'n nuwe diagnostiese kategorie, naamlik akute stresversteuring (ASV) in die DSM-IV uiteengesit. Kriteria vir ASV sluit al die elemente van PTSV in. Die duur van die simptome van ASV is egter kort in vergelyking met die langdurige simptome van PTSV. Beide PTSV en ASV is van belang in psigiatriese diagnose, aangesien die traumatiese stressor in albei gevalle 'n rol speel.

2.4.2.1 Posttraumatiese stresversteuring (PTSV)

Traumatiese gebeure wat moontlik tot langdurige emosionele versteurings aanleiding kan gee, sluit onder andere oorlog, aanranding, verkragting, roof, natuurrampe, motorongelukke en die verlies van iemand aan die dood in. Die resulterende emosionele versteuring as gevolg van trauma, staan as posttraumatiese stresversteuring bekend.

Die kriteria vir PTSV volgens die DSM-IV vereis dat 'n persoon aan 'n traumatiese of lewensbedreigende gebeurtenis blootgestel was en hierna gevoelens van angs en hulpeloosheid ervaar het. Na afloop van die traumatiese gebeurtenis vind herbelewing van die insident plaas, wat byvoorbeeld in nagmerries en wraakgedagtes kan manifesteer. Barlow en Durand (1995:189) verwys na

herbelewing as *flashbacks*, oftewel *denkbeelde*. Die slagoffers is geneig om stimuli wat met die traumatiese gebeurtenis geassosieer word, te vermy. As gevolg van moontlike skok en vermydingsgedrag vind hulle dit dikwels moeilik om gebeure rondom die insident te onthou. Afgesien van denkbeelde mag 'n verhoogde skrikrespons, angs, emosionele afstomping, slapeloosheid en losmaking van die realiteit (*derealization*) ervaar word (Barlow & Durand, 1995:190).

Na aanleiding van die DSM-IV word twee kategorieë van PTSD geïdentifiseer naamlik: *akute* en *chroniese PTSD*. *Akute PTSD* word binne een tot drie maande na die trauma geïdentifiseer. Indien PTSD simptome vir langer as drie maande voortduur, word dit as chronies beskou (Barlow & Durand, 1995:191). Na aanleiding hiervan kan PTSD eers ná een maand vanaf die trauma gediagnoseer word. Ten einde simptome wat in die eerste maand na afloop van die traumatiese gebeurtenis voorkom, te beskryf, is 'n nuwe kategorie tot die DSM-VI gevoeg, naamlik *Akute stresversteuring* (ASV). ASV is bloot PTSD wat in die eerste maand ná trauma voorkom. Die simptome is dieselfde as dié van PTSD maar meer klem word op disosiatiewe simptome geplaas, naamlik algehele of gedeeltelike geheueverlies van die traumatiese gebeurtenis en emosionele afstomping. Barlow en Durand (1995:191) is van mening dat 40% van die slagoffers wat met ASV gediagnoseer word, PTSD sal ontwikkel.

Gabor et al. (1987:91) het gedurende 1982 in die VSA navorsing gedoen met 'n groep van 182 respondente (werknemers en werkgewers) wat by die gewapende roof van besighede betrokke was (Gabor et al., 1987:90-119). Na aanleiding van sy bevindinge voldoen van die reaksies van die slagoffers in sy studie aan die DSM-IV se diagnostiese kriteria vir PTSD en ASV. Al die respondente het deurdringende en herhaalde denkbeelde van die gewapende roof beleef. Bykomend tot die traumabelewing het 55% van die respondente chroniese senuweeagtigheid, 24% slapeloosheid en 18% nagmerries ervaar. Hiperwaaksaamheid en verhoogde skrikreaksies het by 72% van die respondente vir 'n tydperk van ten minste twaalf maande na die gewapende roof voorgekom, onder andere omdat hulle vir verdere

gewapende rooftogte gevrees het. Kompulsiewe reaksies en selfbeskerming het daartoe aanleiding gegee dat vier persent van die respondente van werk verander het, terwyl een persent daarop aangedring het om na 'n ander afdeling oorgeplaas te word omdat hulle vir hulle lewens gevrees het.

Navorsing deur Leyman (1985:512) met 221 Sweedse bankpersoneel wat by gewapende rooftogte betrokke was, het bevind dat sewe persent van die personeel hulle keuse om van werk te verander aan die gewapende roof toegeskryf het. Die navorsing het die sielkundige en emosionele simptome asook die impak van die gewapende rooftog op die individue ondersoek. In sy studie het Leyman (1985:51) onder andere gevind dat 19% van die bankpersoneel voorheen in bankroewe was en een uit elke ses vir hulle lewens gevrees het. Die belangrikste bevinding volgens die outeur was dat slegs vyf persent langdurige sielkundige trauma na afloop van die bankroof beleef het. Die vernaamste traumasimptome was hartkloppings, nagmerries, terugflitse, slapeloosheid en eetversteurings. Leyman (1985:515) is van mening dat nagmerries 'n postreaksie op 'n traumatiese gebeurtenis is en daarom eers later, ná 'n paar dae, sal manifesteer. Hierdie latere manifestasie van nagmerries kan volgens Leyman (1985:520) toegeskryf word aan die feit dat die persoon direk na die traumatiese gebeurtenis kognitief behep (*cognitively preoccupied*) is met die gebeurtenis, dit wil sê dat die slagoffer se gedagtes deur die gebeurtenis oorgeneem en versteur word. Hoofpyn word aan hierdie kognitiewe beheptheid toegeskryf aangesien dit spierspasmas kan veroorsaak. Volgens die outeur kan nagmerries en konstante denkbeelde egter essensieel wees om die helingsproses te aktiveer (Leyman, 1985:520).

2.4.3 Posttraumatiese simptome

Aangesien daar min navorsing oor die direkte slagofferbelewenis van transitorooftogte gedoen is, het die navorser **sewe** stappe aan die hand van Brende (1993:872) se uiteensetting van posttraumatiese simptome geïdentifiseer.

Die slagoffer van transitoroofdogte kan moontlik hierdie sewe stappe vir die verwerking van trauma aanwend.

2.4.3.1 Stap 1: Mag *versus* viktimisasie (Brende, 1993:873)

Mag *versus* viktimisasie verwys na strategieë wat die slagoffers bewustelik of onbewustelik kan aanwend om posttraumatiese simptome te beheer en te verwerk. Enkele van hierdie simptome is: skaamte, ontkenning, terugflitse, drome, paniek, isolasie van ander persone en selfmoordneigings. Die slagoffer moet aanvaar dat hy nie altyd die posttraumatiese simptome kan beheer nie, maar dat hy eerder insig in sy gedrag moet verkry. Aangesien die slagoffer 'n onvermoë kan beleef om sy gedagtes, emosies en drome te beheer, mag dit aanleiding gee tot 'n gevoel van magteloosheid. Brende (1993:872) is van mening dat die slagoffer hierdie gevoel van magteloosheid met die hulp van familie, vriende, sielkundiges en religie kan oorwin, aangesien hulle kort- en langtermynsteun en-bystand aan die direkte slagoffer kan verleen.

2.4.3.2 Stap 2: Die soeke na sin

Die soeke na sin en betekenis in die wêreld na afloop van 'n traumatiese gebeurtenis is vervolgens ondersoek. Dit is aanvanklik moeilik vir die slagoffer om sin te maak uit die wêreld en die traumatiese gebeurtenis. Frankl (1975: 90) is van mening dat 'n mens die sin in die lewe onder die moeilikste omstandighede of deur onverwagte gebeure steeds moet soek. Brende (1993:872) vermeld dat die soeke na sin begin deur die traumatiese ervaring met ander te deel, hulle ondersteuning te verwelkom en laastens om na ander wat sin in hulle eie traumatiese ervaring kon vind, te luister.

2.4.3.3 Stap 3: Vertroue *versus* wantroue

Na afloop van 'n traumatiese gebeurtenis mag die slagoffer vertroue in homself, die samelewing en sy medemens verloor, meermale selfs onbewustelik in die persone

(sy gesin, familie, vriende en terapeute) wat hom wil help. Dit is daarom belangrik dat die slagoffer erken dat hy vertrou in homself en ander verloor het. Aanvaarding begin deurdat die slagoffer geleidelik sy vertrou begin plaas in ander wat wil help soos sy gesin, familie, vriende en terapeute (Brende, 1993:873).

2.4.3.4 Stap 4: Die verwerking van woede

Woede is 'n normale menslike emosie, veral in lewensbedreigende situasies. Volgens Brende (1993: 874) is woede die mees algemene emosie wat by slagoffers van misdade soos gewapende roof en verkragting voorkom. Vir sommige slagoffers is woede 'n instinktiewe respons in gevaarsituasies. Hierdie woede kan vir sommige slagoffers onbeheerbaar word, wat aanleiding kan gee tot die beskadiging van eiendom en aanranding. Een moontlike rede vir onbeheerbaarheid is die verhoogde afskeiding van andrenalien in die liggaam van die slagoffer. Woede kan egter beheer word, **eerstens** deur aan aktiwiteite waar woede verplaas word, deel te neem. 'n Enkele voorbeeld is die deelname aan 'n sportsoort soos muurbal waar aggressie na die bal gekanaliseer word. **Tweedens** kan die slagoffer leer om onderdrukte woede te herken en **laastens** om te erken wanneer woede buite beheer raak en om van terapeutiese hulp gebruik te maak (Brende, 1993:873).

2.4.3.5 Stap 5: Die verwerking van skuldgevoelens

Die direkte slagoffers kan skuldgevoelens vir 'n bepaalde rede of selfs vir geen grondige rede nie ervaar (Van den Berg, 1997:64). Die slagoffer van 'n transitorooftog mag homself blameer deurdat hy voel dat hy meer tydens die rooftog kon doen. 'n Voorbeeld hiervan is dat die slagoffer meen hy kon terug geskiet het al weet hy dat dit in die omstandighede nie moontlik was nie. Hy was moontlik gewond of die aanval het so vinnig plaasgevind dat daar geen tyd was om te reageer nie. Nog 'n voorbeeld van skuldgevoelens wat moontlik deur die slagoffers van 'n transitorooftog ervaar kan word, is die gevoel dat hy gefaal het in sy taak om homself en die voertuig te beskerm. Sprang, McNeil en Wright (1989:160) is van mening dat

die slagoffer soms onnodige skuldgevoelens kan beleef. Die slagoffer behoort dus met behulp van ondersteunende persone sy skuldgevoelens te ondersoek om te bepaal watter geldig is en watter onnodig is. Dit is die eerste stap in die verwerking daarvan.

2.4.3.6 Stap 6: Die hantering van rou

Rou is 'n normale reaksie op die verlies van familie, vriende of kollegas aan die dood en die verlies van gesondheid, selfwaarde en selfbeeld (vgl. par. 1.2.2.2). Tydens die rouproses word persone gekonfronteer met emosies soos woede, haat, frustrasie, skok, ongeloof, depressie, paniek en skuldgevoelens. Die voorafgaande word as normaal beskou tydens die rouproses (Brende, 1993:875). Indien die slagoffer nie die rouproses voltooi nie, sal hy die slagoffer van sy eie onopgeloste emosionele pyn bly. Emosionele afstomping, onvoltooide rou, skuldgevoelens, pynlike herinneringe aan die insident en selfs depressie kan voortduur. Die slagoffer kan 'n obsessie ontwikkel oor dit wat hy verloor het, het sy 'n kollega, sy selfrespek, sekuriteit in sy werksplek of die vertrouwe wat hy in sy medemens gehad het. Verder kan die slagoffer ontkenning openbaar in 'n poging om van die insident te vergeet. Die slagoffer kan hom onttrek van ander mense omdat hy vrees om weer emosioneel betrokke te raak by kollegas wat moontlik kan sterf. Hierteenoor mag die slagoffer neig om oorbeskermend op te tree, nie net teenoor sy kollegas nie, maar ook teenoor sy gesin (Brende, 1993:877). Die slagoffer van transitoroofdogte kan byvoorbeeld sekuriteit by sy huis opskerp deur diefwering aan te bring en kan deurentyd byna obsessief sy kollegas vermaan om versigtig en op die uitkyk vir moontlike aanvallers te wees. Die slagoffer behoort hulp te ontvang om deur sy rouproses te kom en om roureaksies soos dié wat hierbo genoem is in homself te herken en te hanteer.

2.4.3.7 Stap 7: Die hantering van wraak

In hierdie stap is die fokus op wyses om die geregtigheid te laat gaan eerder as om die reg in eie hande neem. Die soeke na iemand om te blameer en die gepaardgaande aggressie jeens die oortreder is vir sommige slagoffers deel van die helingsproses. Volgens Peach en Klass (1987:82) het die aggressie van die indirekte slagoffer 'n onmiddellike fokuspunt wat dan later in wraakgedagtes kan oorgaan. Na afloop van 'n transitoroofslagoffer kan die slagoffer aggressie teenoor die rower ervaar. Hierdie aggressie kan verder versterk word indien die slagoffer sy aanval in 'n uitkenningsskerm sal erken. Hierdie aggressie kan oorgaan in wraakgedagtes en selfs haat aangesien die rower dan vir die slagoffer 'n konkrete werklikheid word. Wraak bring egter net tydelike verligting vir die slagoffer en kan daarbenewens die oorsprong van haat, vernietiging en oorlog wees (Brende, 1993:876). Die slagoffer moet dus wraakgedagtes op die voorgrond bring sodat dit hanteer kan word voordat dit oorweldigend word of in geweld oorgaan.

2.4.4 Die hantering van trauma

James (in Reid, 1997:36) beskou *thorns of the spirit* oftewel 'n *doring in die vlees* as die herroeping van skok wat vergete was, maar nog steeds in die onderbewussyn van die direkte slagoffer voortbestaan. Die skok wat 'n slagoffer as gevolg van 'n traumatiese gebeurtenis ervaar moet aangespreek word. Indien post-traumatiese reaksies nie vermy word nie kan dit onder andere tot posttraumatiese stresversteuring aanleiding gee. Ernstige trauma kan die direkte slagoffer se ervaring van realiteit skielik en teen die persoon se wil verander. Nie alle trauma gee egter aanleiding tot posttraumatiese stresversteuring nie. Indien die direkte slagoffer op 'n vroeë stadium, dit wil sê tydens die aanvang van die trauma, ondersteun word, kan latere probleme en disfunksionering geminimaliseer of voorkom word.

Williams (1993:925) is van mening dat persone in sekere beroepe voorspelbare en herhaalde trauma kan ervaar, byvoorbeeld polisiebeamptes en weermagde. Die

sekuriteitswag wat betrokke is by die vervoer van kontant, kan met persone in bogenoemde beroepe vergelyk word. Williams (1993:928) het 'n model geformuleer wat as 'n voorsorgmaatreël kan dien om trauma in bogenoemde beroepe aan te spreek. Die model bestaan uit **drie** komponente, naamlik: primêre, sekondêre en tersiêre voorkoming.

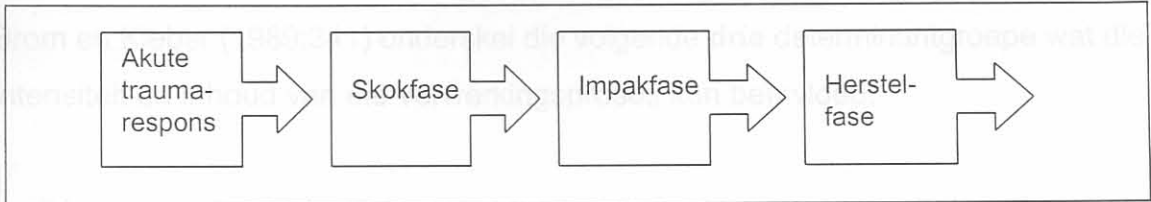
Primêre voorkoming in die werkplek behels dat stressors waar moontlik geëlimineer moet word. Dit kan onder andere beleid en prosedures om besering in die werkplek te voorkom, insluit. Enkele voorbeelde hiervan ter voorkoming van transitorooftegte, is die gebruik van gepantserde voertuie, die dra van koeëlvaste baadjies en gewapende begeleiding.

Sekondêre voorkoming behels maatreëls om trauma en emosionele stres na afloop van viktimisasie aan te spreek. Dikwels verskaf werkgewers ondersteuning deur die dienste van sielkundiges en opgeleide traumawerkers tot die beskikking van hul werkers te stel. Indien die dienste nie beskikbaar is nie, is dit die verantwoordelikheid van die direkte slagoffer om self hulp te kry. In die geval van voortdurende traumasimptome en posttraumatiese stresversteuring, word posttraumabystand as 'n vorm van *tersiêre voorkoming* beskou. Bystand kan ook die vorm aanneem van behandeling van die direkte slagoffer by 'n buite-pasiëntafdeling van 'n staatshospitaal.

Tydens die verwerking van traumatiese stres is daar **twee** aspekte wat in gedagte gehou moet word - **eerstens** die tyd wat dit neem om die trauma te verwerk en **tweedens** die verskillende fases waardeur die direkte slagoffer moet gaan om die trauma te verwerk (Van den Berg, 1997:38). Horowitz (1976:27) beskryf trauma (ook genoem die stresresponssindroom) as 'n gevoel van magteloosheid, pyn en hartseer wat gepaard gaan met die insident en die intense emosies wat na die voorval voorkom. Volgens Van den Berg (1997:39) is die proses waarvolgens trauma verwerk word volledig in wetenskaplike literatuur gedokumenteer. Alhoewel verskeie klassifikasies van die fases in die literatuur voorkom, is die volgende skema ten

opsigte van die klassifikasie van Williams (1993:925) geformuleer. Gevolglik moet die fases slegs as heuristies (ontdekkend) en nie as 'n statiese entiteit beskou word nie.

Die fases kan skematies soos volg voorgestel word (Van den Berg: 1997:39):

FIGUUR 2: DIE FASES VAN TRAUMAVERVERWIKING

Volgens Williams (1993:927) bestaan 'n emosionele respons op 'n traumatiese insident uit **vier** interaktiewe stadia. Ná trauma mag posttraumatiese stresversteuring manifesteer. In die geval van dood of permanente skeiding sal *rou* een van die interaktiewe simptome wees. Individuele veranderlikes sluit onder andere persoonlikheidstipes, ondersteuningsnetwerke en streshanteringsvaardighede in. Stressor-reaksies is daardie reaksies buite die normale menslike belewing wat simptome van stres in mense veroorsaak. Enkele voorbeelde van traumatiese gebeure sluit die dood van 'n kollega of die dood van 'n kind in (Williams, 1993:927).

Volgens Williams (1993:927) word 'n sekere mate van *depersonalisasie* in die tweede fase, ook genoem die skokfase, ervaar ten einde die situasie te kan hanteer. *Ontkenning* van die trauma kan as die direkte slagoffer se verdedigingsmeganisme beskou word deurdat dit die direkte slagoffer help om emosies van hulpeloosheid en angste te verwerk. Die volgende fase, naamlik die *impakfase*, word gekenmerk deur emosionele opwekking, woede, angste en selfvertwyfelings. Selfondersoek is 'n integrale deel van die impakfase deurdat die direkte slagoffer sy optrede tydens die traumatiese ervaring evalueer. Hier word die slagoffer gekonfronteer met vrae soos "Wat kon ek anders gedoen het?" en "Wat sou gebeur het as ek nie vandag werk toe gegaan het nie?" Tydens hierdie fase word die slagoffer met die werklikheid

gekonfronteer. Hierdie konfrontasie is essensieel in die verwerking van trauma (Williams, 1993:928). Die onvermoë van die slagoffer om die realiteit van die viktimisasie te aanvaar mag aanleiding tot langdurige simptome van angs en depressie gee. Die laaste fase van die proses is die *herstel en aanvaarding* van wat gebeur het en die herorganisering van die persoon se lewe.

Brom en Kleber (1989:341) onderskei die volgende **drie** determinantgroepe wat die intensiteit en inhoud van die verwerkingsproses kan beïnvloed:

- **Die kenmerke en konteks van die insident.** Hoe lewensbedreigend was die situasie en watter tipe direkte hulp beskikbaar was. In die geval van transitoroofdogte is die situasie nie net lewensbedreigend nie, maar die roof van eiendom, in dié geval die kontant in transito vind boonop plaas.
- **Die persoonlikheidskenmerke en persoonlike geskiedenis van die slagoffer**
Was die direkte slagoffer byvoorbeeld al voorheen 'n slagoffer van 'n geweldsmisdad?
- **Die sosiale kenmerke van die insident.** Die mate van ondersteuning wat die direkte slagoffer van sy gesin en vriende ontvang, is veral van belang.

2.4.5 Horowitz se psigodinamiese model vir aanpassing na 'n traumatiese gebeurtenis

Horowitz (in Greenburg & Ruback, 1992:2) se psigodinamiese model omskryf **twee** tipes response tot stres of trauma. Eerstens word die trauma in die gedagtes en denke herhaal en op emosionele vlak ervaar. In 'n poging om die herhaling van trauma te vermy ontstaan die tweede respons, naamlik vermyding of onderdrukking. Horowitz beskryf drie strategieë wat aangewend kon word om die herhaalde replisies van trauma te hanteer. Die eerste het te make met die *herwennings*, of *er* *duur* van gedagtes rondom die traumatiese gebeurtenis, sowel as die beskouing van

Die slagoffer gebruik verdedigingsmeganismes soos ontkenning, emosionele afstomping en vermyding van stimuli (mense, voorwerpe en plekke) wat hom aan die trauma kan herinner

Horowitz (in Greenburg & Ruback, 1992:2) het **vyf** stadia in die aanpassingsproses na afloop van 'n traumatiese gebeurtenis onderskei. Nie alle persone ervaar die stadia chronologies nie en daar mag selfs regressie tussen stadia plaasvind.

- Die eerste reaksie is dié van *skok* en die besef dat die traumatiese gebeurtenis werklik plaasgevind het.
- Die skok word tweedens gevolg deur *ontkenning en emosionele afstomping*, aangesien die slagoffer nie kan glo dat die insident met hom gebeur het nie.
- Derdens kan daar herhaalde *repetisies* van die traumatiese gebeurtenis in die gedagtes van die slagoffer afspeel. Hierdie herlewing van die trauma is essensieel vir die aanpassingsproses omdat die slagoffer gedurig met die gebeure rondom die trauma gekonfronteer word en dit hom toelaat om stelselmatig sin uit die gebeure te maak. Namate die slagoffer daarin begin slaag om sin te maak uit die trauma, neem die *intensiteit van terugflitse* af en begin die slagoffer die trauma en wat daartoe aanleiding gegee het, aanvaar.
- Die finale stadium is die geleidelike *aanvaarding* van die traumatiese gebeurtenis, waarna die slagoffer begin om sy lewe te herbou (Greenburg, 1995:1267).

2.4.5.1 Toepassing van Horowitz se aanpassingsmeganismes op die slagoffers van transitoroofdogte

Horowitz beskryf drie strategieë wat aangewend kan word om die herhaalde repetisies van trauma te beheer. Die eerste het te make met die *frekwensie, tyd en duur van gedagtes* rondom die traumatiese gebeurtenis, sowel as die beskouing van

trauma binne 'n spesifieke tydsinterval. Die slagoffer kan byvoorbeeld met kort tussenposes fokus. Tydens die herbelewing van 'n transitorooftog mag die sekuriteitswag op elke bevel van die rower individueel reageer om sodoende nie die volle implikasie van die roof op een slag te moet hanteer nie. As alternatief mag daar op 'n uitgebreide tydsinterval gefokus word, dit wil sê die transitorooftog word as 'n enkele gebeurtenis in 'n anders betekenisvolle lewe beskou.

'n Tweede strategie is die moontlike keuses wat die slagoffer maak nadat hy die traumatiese gebeurtenis in oënskou kon neem. Hierdie keuses kan onder andere verhoudings met betekenisvolle ander persone, waardes, norme en die siening van die wêreld beïnvloed. Die slagoffer van 'n transitorooftog kan byvoorbeeld enersyds voel dat hy sy trauma self kan verwerk; andersyds kan hy op die ondersteuning en hulp van sy gesin en vriende staatmaak.

2.5 DIE TEORETIESE PERSPEKTIEF TER VERKLARING VAN DIE DIREKTE SLAGOFFERERBELEWINGS

Laastens moet die slagoffer besluit watter *inligting* hy tydens die verwerking van trauma gaan gebruik of ignoreer. Dit kan gedoen word deur op die huidige implikasies van die trauma te fokus en nie op besluite wat hy in die verlede rakende sy beroep geneem het nie. Die slagoffer van 'n transitorooftog moet fokus op die verwerking van die rooftog eerder as om te konsentreer op die feit dat hy 'n gevaarlike beroep gekies het wat van hom 'n sagte teiken vir aanvalle en rooftogte maak.

2.4.5.2 Stresresponse

Drie verskillende stresresponse is deur Zilberg, Weiss en Horowitz geïdentifiseer, gegrond op Horowitz (in Greenburg, 1995:1274) se psigodinamiese model. Elkeen van die response beskryf die onvermoë van die slagoffer om nuwe inligting wat met die stressor verband hou, te integreer. Eerstens kan die persoon in 'n staat van *vermyding* verval. Die rede hiervoor is dat die slagoffer se inhiberende pogings te sterk vir sy aktiewe denke is, wat veroorsaak dat die slagoffer se beskermingsmeganismes hom verhoed om gebeure rondom die trauma te onthou

of te herroep (Greenburg, 1995:1275). Jones en Barlow (1990:315) vind aansluiting by Greenburg en beskou slaapversteurings soos nagmerries en slapeloosheid as die primêre simptome van vermydingsgedrag.

Tweedens mag slagoffers *konstante en herhaalde denkbeelde* van die traumatiese gebeurtenis soos byvoorbeeld nagmerries, terugflitse en hoë vlakke van angstigheid ervaar (Jones & Barlow, 1990:317).

Derdens mag slagoffers se denke wissel tussen herhaalde denkbeelde van die trauma en vermydingsgedrag, wat aanleiding kan gee tot *emosionele afstomping en angstigheid* waartydens terugflitse en nagmerries algemeen voorkom (Greenburg, 1995:1282).

2.5 DIE TEORETIESE PERSPEKTIEF TER VERKLARING VAN DIE DIREKTE SLAGOFFERBELEWENIS

Aangesien daar geen omvattende teorie bestaan wat die direkte slagofferbelewensisse van transitoroofdogte verklaar nie (vgl. par. 1.3) sal die navorser enkele verklarings rondom die viktimisasiëbelewensisse *per se* ontleed. Aspekte, modelle en/of teorieë wat bruikbaar kan wees om die slagofferbelewensisse te verklaar, is geïdentifiseer. Dit blyk ook verder nodig te wees om twee teorieë, nie as alternatiewe nie, maar eerder as aanvullend tot mekaar, ter verklaring te gebruik. Maslow se Selfaktualiseringsteorie (1970:15) en die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie van Abramson, Seligman en Teasdale (1978:49-74) sal as raamwerk vir die ondersoek dien. Die teorieë sal ook krities bespreek word, om moontlik die direkte slagoffer van 'n transitoroofdog se belewensisse en gepaardgaande viktimisasië te verklaar.

2.5.1 Die Selfaktualiseringsteorie van Maslow

In die onderhawige studie van die roof van kontant in transito, is daar gepoog om die slagofferbelewenis aan die hand van Maslow se Selfaktualiseringsteorie te verklaar. Prinsloo (1993:60) is van mening dat, alhoewel hierdie bepaalde teorie nie 'n baie onlangs geformuleerde teorie is nie, dit onbekend is binne die kriminologiese perspektief. Aangesien die direkte slagoffer in hierdie studie die slagoffer van 'n misdadige handeling is, kan dit binne die kader van die kriminologie en viktimologie bestudeer word.

Maslow het aan die Universiteit van Wisconsin in die VSA sy doktorsale studie onder leiding van Harry Harlow in die behaviourisme gedoen. Dit het oor die seksuele gedrag van bobbejane gehandel. Maslow se belangstelling in die behaviourisme het egter afgeneem nadat sy eie kinders hom laat beseft het dat die komplekse gedrag van mense nie aan die hand van studies met diere verklaar kan word nie.

Na die aanval op Pearl Harbour tydens die Tweede Wêreldoorlog was Maslow oortuig dat naas sulke destruktiewe behoeftes daar iets groter in die menslike aard moes wees wat hom na hoër ideale laat streef (Meyer et al., 1992:375). Hierdie siening van Maslow was in stryd met aannames van die behaviouristiese denkskool wat die mens beskou het as 'n produk van sy omgewing wat gedragpatrone aanleer en internaliseer (Prinsloo, 1993:61). In reaksie op die oorheersende behaviouristiese sienswyses van sy tyd (1943-1971) ontwikkel Maslow toe sy humanistiese-eksistensiële benadering wat deur 'n hiërargiese sisteem van behoeftes gekenmerk word (Prinsloo, 1993:61). Die humanistiese denkrigting het sy oorsprong in die VSA en die eksistensialistiese benadering in Europa. Albei weerspieël egter 'n geesteswetenskaplike oriëntasie. Die hoofdoel van sy studie was om die individuele gedrag te verstaan en/ of te verklaar en sodoende individuele verskille aan te toon (Meyer et al., 1992:30).

Maslow se humanistiese benadering (1970:17) het die klem op die basiese goedheid van die mens geplaas (Meyer et al., 1992:376). Maslow was van mening dat menslike funksionering aan die hand van behoeftebevrediging verduidelik kan word. Dit is die strewe van die mens om te groei en sy eie potensiaal te verwesenlik. Hierdie strewe kan dan moontlik tot selfaktualisering lei. Die individu is grootliks op sy omgewing aangewese om sy behoeftes te bevredig, daarom bereik min mense in die samelewing die gewenste vlak van selfaktualisering. Maslow (1970:19) beskou misdaad, geweld, armoede en werkloosheid as enkele voorbeelde van 'n onvolmaakte samelewing wat die individu verhoed om sy volle potensiaal te aktualiseer.

Maslow het **vyf basiese behoeftes** geïdentifiseer wat hy in 'n hiërargie gerangskik het waarvolgens die individu telkens tot 'n hoër vlak en uiteindelik tot selfaktualisering kan lei. Laerordebehoefte soos die fisiologiese en veiligheidsbehoefte moet eers bevredig word voordat hoërordebehoefte aandag kan geniet (vgl. Figuur 1). Die hiërargie van basiese behoeftes word soos volg in rangorde van toenemende belangrikheid gerangskik (Maslow, 1970:18):

- Fisiologiese behoeftes
- Veiligheidsbehoefte
- Die behoefte aan affiliasie en liefde
- Die behoefte aan selfagting
- Die behoefte aan selfaktualisering.

2.5.1.1 Die fisiologiese behoeftes

Maslow (1970:18) is van mening dat die strewe na bevrediging van die fisiologiese behoeftes die biologiese voortbestaan van die mens verseker. Hierdie behoeftes sluit liggaamlike behoeftes in, byvoorbeeld die behoefte aan voedsel, water, slaap en seksuele aktiwiteit of seksuele uitlewing. Indien hierdie behoeftes nie bevredig word nie, oorheers dit alle ander behoeftes in die hiërargie (Jordaan & Jordaan,

1987:632). Dikwels kan sekuriteitswagte finansiële probleme ervaar as gevolg van lae lone. Substituutbevrediging word dan verkry in die vorm van 'n tweede werk om sodoende lae lone aan te vul. Dit word dus beskou as 'n handeling om te kompenseer vir onvoldoende behoeftebevrediging. Sonder 'n aanvullende inkomste sal die basiese behoeftes nie bevredig kan word nie. Op fisiologiese vlak kan die oormatige inname van alkohol, dwelms en strawwe rookgewoontes ook as substituut dien, in 'n poging om aan die realiteit van finansiële probleme te ontkom. Eweneens moet lae sosio-ekonomiese status op die fisiologiese vlak nie as alleenoorsaak vir substituutbevrediging voorgehou word nie. Hebsug, affiliasiebehoeftes en selfagting kan immers ook aanleiding gee tot substituutbevrediging (Prinsloo, 1993:63).

2.5.1.2 Die veiligheidsbehoeftes

Sodra die mens sy veiligheid in gevaar stel in 'n poging om fisiologiese behoeftes te bevredig, word sekuriteit vir hierdie persoon 'n primêre behoefte (Prinsloo, 1993:62). Die sekuriteitswag wat betrokke is by die vervoer van groot bedrae kontant, stel dikwels hul lewe in gevaar ten einde hulle beroep te beoefen. Sou hy dit nie doen nie, beteken dit dat hy geen inkomste het nie en hy nie sy basiese fisiologiese behoeftes kan bevredig nie. Die veiligheidsbehoeftes sluit ook die behoefte aan sekuriteit, struktuur, wette, orde en 'n afwesigheid van vrees en angs in: "A person in this state, if it is extreme enough and chronic enough, may be characterized as almost living for safety alone" (Maslow, 1987:18).

Die sekuriteitswag streef nie net fisiese beveiliging in sy beroep na nie, maar ook in sy alledaagse lewe. Fisiese beveiliging in sy beroep behels onder andere die vervoer van groot bedrae kontant in gepantserde voertuie en die dra van koeëlvaste baadjies en vuurwapens. As gevolg van die sekuriteitswag se bewuswording van veiligheid mag hy sy eie persoonlike vuurwapen aanskaf om homself en sy eiendom te beskerm. Na afloop van 'n transitorooftog mag die sekuriteitswag die wêreld as 'n onveilige en onvoorspelbare plek ervaar. Sodra sy veiligheidsbehoeftes deur 'n transitorooftog bedreig word, mag hy regresseer van hoëordebehoeftes tot op die

vlak van veiligheidsbehoefte in 'n poging om homself en sy menswees te verdedig. Die veiligheidsbehoefte sluit egter nie net fisiese beveiliging in nie, maar ook emosionele stabilisering. Lewensfilosofieë en religieuse instellings kan ook 'n raamwerk verskaf waarbinne die persoon *veilig* kan voel (Meyer et al., 1992:379).

aan groepoorweldigende en affiliasie tydens gevaarsituasies bestaan.

2.5.1.3 Affiliasiebehoefte

Being part of is motivated by the profound hunger for group feeling.

Wanneer fisiologiese en veiligheidsbehoefte op 'n gereelde basis bevredig word, word 'n mens bewus van sy behoefte om te behoort en om liefde te gee en te ontvang. Liefde en seksuele gedrag is egter nie sinonieme binne die konteks van affiliasiebehoefte nie. Seksuele gedrag sonder liefde is bloot die vervulling van 'n fisiologiese behoefte. Sou dit gebeur, ontstaan daar 'n groter behoefte aan affiliasie en liefde. Liefde as integrale deel van seksuele gedrag gee aanleiding tot die vervulling van albei behoeftes, dit wil sê fisiologiese en affiliasiebehoefte (Prinsloo, 1993:64). Maslow (1970:20) is van mening dat die behoefte aan affeksie en liefde dikwels in die samelewing tot die vervreemding van mense kan lei. Die sosiale verkeer met die gesin en vriende is dikwels oppervlakkig eerder as intiem en dit kan 'n gevoel van eensaamheid en isolasie by mense laat ontstaan. Redes wat deur Maslow (1970:23) aangevoer word, is die gebrek aan tyd en die verbrokkeling van gesinstrukture. Die sekuriteitswag word onderwerp aan lang, stresvolle werkure. Na 'n werkdag is hy gewoonlik moeg en beïnvloed dit die kwaliteit van die tyd wat hy met vriende en familie deurbring. Die gebrek aan geld kan dan ook die sekuriteitswag se sosiale lewe verder beïnvloed, deurdat dit hom verhoed om geld aan vryetydsbesteding te spandeer.

more, belangrikste voorligting en waardering is die bestaan van die groep.

Die behoefte aan aanvaarding en om te behoort, word gekenmerk deur die strewe na kameraadskap. Die veiligheidswagte vorm 'n noue band met mekaar, aangesien onderlinge vriendskappe by die werk gevorm word. Hulle identifiseer met mekaar omdat hulle soortgelyke behoeftes en ervarings deel. Binne die groep bestaan daar 'n bewustheid van die gevaar in die werksplek. Hulle deel ook dieselfde vrese vir moontlike aanvalle aangesien hulle enige tyd die slagoffers van 'n transitoroofdog kan

word. Hierdie kameraadskap kan bydra tot die vervulling van affiliasiebehoefte. Die volgende aanhaling van Maslow (1970:20) beskryf die band wat gevorm word tussen soldate tydens 'n oorlogssituasie. Navorsers is van mening dat die betrokke aanhaling ook van toepassing op sekuriteitswagte kan wees, aangesien daar ook 'n behoefte aan groepsondersteuning en affiliasie tydens gevaarsituasies bestaan.

“Being part of is motivated by the profound hunger for group feelings, for contact, for real togetherness in the face of a common enemy, any enemy that can serve to form an amity group simply by posing an external threat. The same kind of thing has been observed in groups of soldiers who were pushed into an unwanted brotherliness and intimacy by their common external danger, and who may stick together throughout a lifetime as a consequence” (Maslow, 1970:20).

2.5.1.4 Die behoefte aan selfagting en waardering

Selfagting verwys na die mens se behoefte om homself positief te evalueer. Maslow (1970:45) onderskei tussen twee kategorieë van selfagting en waardering.

- Die eerste kategorie hou verband met dit wat 'n persoon *self kan vermag*, en loop uit op bekwaamheid, prestasie, selfvertroue, persoonlike sterkte en onafhanklikheid.
- Die tweede kategorie hou verband met die *agting van ander*. Dit sluit status, roem, belangrikheid, waardigheid en waardering in. Dus bestaan die behoefte by die individu dat sy bekwaamheid ook deur ander erken en waardeer sal word.

Die vervulling van die behoefte aan selfagting en waardering lei tot selfvertroue en die gevoel van waardigheid. Indien die behoefte nie vervul word nie kan dit aanleiding gee tot gevoelens van minderwaardigheid, swakheid en hulpeloosheid (Jordaan & Jordaan, 1987:824). Selfagting moet egter nie net op die oordele van

ander berus nie; persoonlike oordeel moet ook 'n rol speel:

“Hence, there is a real psychological danger of basing one's esteem needs on the opinions of others rather than on real ability, achievement and adequacy. To be solid, self esteem must be founded on one's actual worth, not on external factors outside one's control” (Hjelle & Ziegler, 1981:373).

Die roof van kontant in transito mag die direkte slagoffer met gevoelens van minderwaardigheid, hulpeloosheid, negatiwiteit en emosionele labiliteit laat. Hierdie gevoelens kan dikwels aanleiding gee tot vermydingsgedrag, 'n gevoel van onbekwaamheid in die werksplek, selfblaam en haatgevoelens teenoor die oortreder. Gevoelens van onbekwaamheid kan manifesteer as gevolg van die direkte slagoffer se siening dat hy die roof moes kon afweer. As gevolg hiervan kan hy homself blameer en kan hy haatgevoelens jeens die oortreder koester omdat hy (die sekuriteitswag) deur die oortreder verhoed is om sy werk te doen. Hierdie gevoelens van onbekwaamheid kan dus die behoefte aan waardering en selfagting verydel. Dit sou egter versterk kon word indien die sekuriteitswag 'n aanval kon afweer en die roof van kontant kon misluk. Die sekuriteitswag sou dan erkenning nie net van sy kollegas nie, maar ook van die werkgewer ontvang, wat gevolglik vir die sekuriteitswag die nodige selfvertroue sou gee. Die behoefte aan selfagting en waardering sou dus vervul kon word.

2.5.1.5 Die behoefte aan selfaktualisering

Selfaktualisering verwys na die persoon se strewe om alles te wees waartoe hy in staat is, dit wil sê om sy talente en vermoëns ten volle uit te leef. Maslow (1970:46) sê in die verband die volgende: “A musician must make music, an artist must paint, a poet must write, if he is to be at peace with himself. What a man can be, he must be. He must be true to himself and his nature.” Die strewe na selfaktualisering kan egter van persoon tot persoon verskil. By een persoon kan dit aanleiding gee tot die skilder van meesterwerke; vir 'n ander kan dit die ontsyfering van komplekse

wiskundige formules wees.

Die behoefte aan selfaktualisering spoor dus die persoon aan om die beste in homself en in sy leëwêreld te ontdek. Gevaarlike werkomstandighede en die moontlikheid van 'n transitoroofog kan die sekuriteitsweg strem in die bereiking van sy potensiaal. Aangesien selfaktualisering selde bereikbaar is, word onsekerheid en spanning deel van die sekuriteitsweg se lewe. Hierdie spanning kan toeneem namate behoeftebevreëding verydel word. In teenstelling met bogenoemde, sien die sosiale leerteoretici die mens se lewe as iets meer as net die bevreëding van behoeftes. Die mens het volgens hulle die vermoë om sy eie lewe en ontwikkeling binne perke te bepaal (Meyer et al., 1992:236). Die mens kies dus self wat hy as belowend en waardevol in die lewe beskou.

2.5.1.6 Behoefteverydeling

Afwykinge in die vorm van patologie, onder andere posttraumatiese stresversteuring en depressie, is die resultaat van stagnering op 'n bepaalde vlak, of die regressie tot laer vlakke van behoeftes. Volgens Maslow (1970:75) kan patologie gedefinieer word as "anything that disturbs or frustrates or twists the course of self actualization." Indien basiese behoeftes nie bevreëding word nie, bly die sekuriteitsweg gepreokkupeerd daarmee en voel hy bedreig. Veiligheid hang nou saam met die omgewing waarin die sekuriteitsweg hom bevind. Die omgewing verwys dus na die werkplek van die sekuriteitsweg waarbinne die slagoffer na afloop van 'n transitoroofog 'n verlies aan veiligheid kan ervaar. Dit veroorsaak dat die direkte slagoffer op die vlak van veiligheidsbehoefte kan stagneer, wat gevolglik sy strewe na selfaktualisering kan verydel.

2.5.1.7 Slotsom

Jordaan en Jordaan (1987:825) is van mening dat die hiërargiese sisteem soos Maslow dit voorstel, nie op alle mense van toepassing is nie. Juis om dié rede is

afwykings in die hiërargie moontlik. Die roof van kontant in transito illustreer volgens die navorser 'n omruiling in die hiërargie. Hiervolgens word die veiligheidsbehoefte as primêr beskou. Die rede hiervoor is dat die sekuriteitswag hulle veiligheid in gevaar stel in 'n poging om sy fisiologiese behoefte te bevredig (vgl. par. 2.5.1.1). Indien die sekuriteitswag sy fisiologiese behoeftes as primêr beskou het en hy 'n keuse gehad het, sou hy immers heel moontlik 'n minder lewensbedreigende beroep, gekies het.

Affiliasiebehoefte behels die sekuriteitswag se behoefte aan liefde en interaksie met sy gesin en vriende. Groeplidmaatskap en onderlinge vriendskappe by die werk word ook by affiliasiebehoefte ingesluit (vgl. par. 2.5.1.3). Die behoefte aan selfagting en waardering hou verband met die sekuriteitswag se siening oor homself en die siening van ander mense (vgl. par. 2.5.1.4). Die roof van kontant in transito laat die slagoffer dikwels met gevoelens van onbekwaamheid, hulpeloosheid en minderwaardigheid wat die behoefte aan selfagting en waardering kan vernietig.

2.5.2 Die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie van Abramson, Seligman en Teasdale

Seligman en Maier het in 1967 eksperimente op honde uitgevoer waartydens 'n hond vir 24 uur aan herhaaldelike onontkombare elektriese skokke blootgestel is. Ná die 24 uur is hy weer een keer geskok. Die reaksie van hierdie dier word soos volg beskryf: Die hond hardloop vir 30 sekondes onophoudelik rond, gaan lê dan en tjank saggies. Na een minuut word die skokke outomaties beëindig. Die hond word hierna weer aan elektriese skokke blootgestel. Weer eens faal hy daarin om te ontsnap en na 'n paar sekondes gee hy moed op om te ontsnap en aanvaar gevolglik met passiwiteit die elektriese skokke. Reaksies soos dié van die hond op gebeure wat onbeheerbaar is, word beskou as aangeleerde magteloosheid. Die onbeheerbaarheid van viktimisasie is een van die bepalende eienskappe van die viktimisasiegebeurtenis.

Daar kan dus 'n moontlike verband tussen die respons op viktimisasie en aangeleerde magteloosheid getrek word (Peterson & Seligman, 1983:104).

In 1976 het Maier en Seligman die teorie van Aangeleerde Magteloosheid (Maslow, 1970:18) verder uitgebou. Maier en Seligman se hipotese is dat persone wat geleer is dat hulle geen beheer oor die gevolge van 'n situasie kan uitoefen nie, **drie** tekortkominge beleef naamlik op die terreine van motivering, kognitieweit en emosie (Cilliers, 1986:16). Eerstens lei 'n tekortkoming in kennis daartoe dat mense verwag dat hulle geen beheer oor die resultaat kan uitoefen nie. In die geval van die toetse wat op die honde uitgevoer is, word dit gesien wanneer die honde geen poging aanwend om te ontsnap nie. Tweedens verwys ontoereikende motivering na 'n vertraagde inisiatief omdat mense verwag dat die resultaat onbeheerbaar sal wees. Die hond het byvoorbeeld nie geweet dat 'n enkele respons die skokke sal beëindig nie. Laastens dui emosionele tekortkoming op 'n respons soos die honde se passiewe aanvaarding van die skokke. Volgens Abramson, et al. (1978:50) verwys gebrekkige emosie as tekortkoming na die depressiewe inwerking van emosie as gevolg van onbeheerbare gevolge van 'n traumatiese gebeurtenis. Die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie verklaar emosionele afstomping en passiwiteit na afloop van 'n traumatiese gebeurtenis (Peterson & Seligman, 1983:103). Slagoffers mag tydens die traumatiese gebeurtenis besef dat hulle reaksie tevergeefs is. Dit lei tot 'n gevoel van hulpeloosheid. Die teorie is gebaseer op die uitgangspunt dat wanneer 'n persoon vind dat hy hulpeloos is, hy homself die vraag afvra waarom dit so is. Die antwoord op hierdie vraag sal 'n invloed op die slagoffer se belewenis van die traumatiese gebeurtenis uitoefen, wat moontlik selfrespek kan beïnvloed (Abramson et al., 1978:50). Die outeurs het dus die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie aangepas om dit meer relevant tot die viktimisasiebelewenis te maak.

2.5.2.1 Persoonlike magteloosheid versus universele magteloosheid

Persoonlike magteloosheid verwys na situasies waar persone glo dat hulle nie self

die probleme wat uit die weg geruim moet word, kan oplos nie. Die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie van Abramson, et al. (1978:50-70) vind aansluiting by die Sosiale Leerteorie van Bandura. Bandura (1977:32) beskou die feit dat persone wat glo dat hulle nie probleme self kan oplos nie, 'n lae doeltreffendheidsverwagting het. Dit kan lei tot 'n onbereikbare verwagting in 'n bepaalde situasie.

Magteloosheid kan verder verklar word aan die hand van die verhouding tussen hulpeloosheid en interne of eksterne lokus van kontrole. Rotter (1966:12) wys daarop dat individue twee verskillende tipes interpretasies van hul gedrag ontwikkel, wat hy onderskeidelik *interne* en *eksterne* lokus van kontrole noem. Universele magteloosheid ontstaan as mense glo dat, dit wat op hulle gedrag volg, die resultaat van eksterne faktore soos geluk, toeval, die noodlot of die invloed van ander persone is. Daar word dus aanvaar dat hulle min beheer oor hulle lewe kan uitoefen. Rotter is dus van mening dat universele magteloosheid as *eksterne lokus van kontrole* bestempel kan word. Sommige persone meen daarenteen dat hulle in 'n groot mate beheer kan uitoefen oor dit wat met hulle gebeur. Rotter beskou hierdie eienskap dus as die interne lokus van kontrole (Abramson et al., 1978:51). Peterson en Seligman (1983:108) postuleer dat die interne lokus van kontrole die selfbeeld beïnvloed terwyl die eksterne lokus van kontrole dit nie doen nie.

Volgens navorsers kan die sekuriteitswagte die transitoroofdog as die resultaat van eksterne faktore soos toeval, die noodlot of die invloed van ander persone beskou. Die direkte slagoffer van 'n transitoroofdog is moontlik van sy kwesbaarheid bewus, aangesien hy nie weet waar of wanneer 'n roofdog kan plaasvind nie. Hy het dus geen beheer oor sy toekoms nie (interne lokus van kontrole) aangesien die uitkoms van die transitoroofdog deur eksterne faktore beheer word. Hierdie eksterne faktore kan die handeling van ander persone (rowers) waarvoor die sekuriteitswag geen beheer het nie, insluit (eksterne lokus van kontrole). Die sekuriteitswag aanvaar dus dat transitoroofdogte deel van die noodlot is en daarom sal die selfbeeld volgens Peterson en Seligman (1983:109) nie beïnvloed word nie.

2.5.2.2 Algemene en chroniese magteloosheid

Volgens die aanvanklike benadering van Abramson en Maier tot magteloosheid het mense 'n gebrek aan motivering en kognitiwiteit ervaar as gevolg van die verwagte onbeheerbaarheid van die situasie. Kritiek hierteen is dat daar nie aangetoon word wanneer persone hierdie verwagte beheerbaarheid te wagte kan wees nie (Abramson et al., 1978:55).

Met die herformulering van die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie deur Abramson, et al. (1978:49-74) is die volgende faktore uitgelig om magteloosheid verder te omskryf. Eerstens word daar onderskei tussen *globale* en *spesifieke magteloosheid*. Indien magteloosheid in 'n wye reeks situasies voorkom, word dit *globale magteloosheid* genoem, byvoorbeeld wanneer die slagoffer van 'n transitorooftog se emosionele magteloosheid in die verwerking van sy trauma oorspoel na sy verhouding met sy gesin en vriende. Sou magteloosheid slegs in 'n sekere situasie, byvoorbeeld tydens 'n transitorooftog, ervaar word, word dit as *spesifiek* beskou.

Aangesien magteloosheid van situasie tot situasie verskil, moet die tydsverloop as 'n tweede faktor ook in aanmerking geneem word (Cilliers, 1986:17). Magteloosheid kom in verskillende tydsintervalle voor. Vir een persoon mag dit slegs vir minute duur en is dus kort en eenmalig (*kortstondige magteloosheid*); vir ander jare (*chroniese magteloosheid*). Die persoon wat magteloosheid beleef, mag uitvind dat sekere gevolge van 'n situasie en die response daarop onafhanklik van mekaar voorkom, en dan die oorsaak van die situasie hierin soek. Die beskrywing van die oorsaak beïnvloed die persoon se toekomsverwagtinge na aanleiding van die persoon se respons-gevolg verhouding (sy optrede en wat daaruit voortvloei). Die gevolg kan globale of spesifieke, kortstondige of chroniese implikasies vir die persoon inhou (Abramson et al., 1978:56). Die slagoffer kan die resultaat van situasies aan *stabiel-onstabiele* en *intern-eksterne faktore* toeskryf (Cilliers, 1986:17). *Stabiele faktore* verwys na faktore wat oor 'n lang tydperk strek en herhalend is, waar *onstabiele faktore* as kortstondig en afwisselend beskryf word. Die roof van kontant in transito

kan byvoorbeeld nadelige gevolge vir die sekuriteitswag inhou, indien hy dit toeskryf aan die gebrek aan geluk (eksterne/onstabiele faktor). Hy glo dat die geluk op daardie betrokke dag van die roof aan sy kant sou wees, die transitorooftog nie sou plaasgevind het nie. Die transitorooftog word dus bloot as *slegte geluk* beskou (oftewel *bad luck*). Verder onderskei Cilliers (1986:17) tussen *globaal-spesifieke faktore* en *stabiliteit*. *Globale faktore* is daardie faktore wat in alle situasies voorkom, terwyl *spesifieke faktore* nie in alle situasies voorkom nie maar slegs in die oorspronklike situasie. Aanspreeklikheid vir situasies kan meebring die persoon kan bepaal oor watter tydperk die verwagte magteloosheid weer kan voorkom. *Globale faktore* help die slagoffer om te bepaal wat die verwagtinge kan wees by 'n soortgelyke voorval, al verander die situasie.

2.5.2.3 Depressie as oorsaak van magteloosheid

Volgens Seligman en Peterson (1978:65) bestaan daar **drie** faktore wat moontlik die intensiteit van depressie simptome bepaal, naamlik die *intensiteit* van die effek waar verwagtinge met betrekking tot die situasie onwaarskynlik blyk te wees, tweedens 'n afkeur van die uitkoms van gedrag en derdens dat die waarskynlikheid van die situasie nie sal verander nie (Seligman & Peterson, 1978:65). Die langdurigheid en moontlike swak selfbeeld wat tot depressie afwykings aanleiding gee, word bepaal deur die globale en innerlike minderwaardigheidsfaktore. Die duur van depressie kan van individu tot individu verskil. Vir sommige individue mag dit oor jare strek, vir ander slegs oor maande. Die teorie van Aangeleerde Hulpeloosheid plaas die klem op menslike gedrag in bepaalde situasies. Hierdie teorie kan egter op die slagoffer van transitorooftogte toegepas word. Die slagoffer van transitorooftogte is in die meeste gevalle magteloos om weerstand te bied. Viktimisasie kan dus op die volgende aspekte van die teorie gebaseer word, naamlik:

- persoonlike magteloosheid
- unversiële magteloosheid
- algemene en chroniese magteloosheid en

- depressie as oorsaak van magteloosheid.

Die Aangeleerde Hulpeloosheidsteorie raak ook die aspek van oorsaaklikheid aan (Cilliers, 1986:19). Hierdie teorie kan dus op die slagoffer, misdadiger en strafregspelingstelsel van toepassing gemaak word, daarom is dit ook dualisties van aard. Die dimensies wat die aangeleerde magteloosheidsteorie daarstel, kan byvoorbeeld met betrekking tot die slagoffer van 'n transitoroofdog verduidelik word weens die gevaar van die sekuriteitswag se beroep. Die eksterne faktore is die gevaar en die oortreder (rower); die interne faktore is die slagoffer se belewenis daarvan; die globale faktore is die omvang van transitoroofdogte terwyl die konteks-spesifieke faktore die slagoffer se persoonlike ondervinding daarvan kan wees.

Aangeleerde magteloosheid bepaal die slagoffer se belewenis van die misdaadsituasie, wat weer die intensiteit van die magteloosheid bepaal (Cilliers, 1986:19). Motivering bepaal waarom die slagoffer nie opgetree het nie en kognitiwiteit fokus op die waarneming van gedrag. Swak selfbeeld en beïnvloedbaarheid deur die rowers, dwing die sekuriteitswag om gehoor aan hulle dreigemente te gee. Aangeleerde hulpeloosheid mag die sekuriteitswag aanspoor om sy lewenstyl of selfs beroep te verander sodat hy nie weer in dieselfde misdaadsituasie sal beland nie. Dit gebeur byvoorbeeld dat die slagoffer van 'n transitoroofdog van beroep verander of na 'n ander afdeling oorgeplaas word. Die gevolge van 'n transitoroofdog kan moontlik aanleiding gee tot depressiesimptome soos vrese, fobies, chroniese nagmerries en terugflitse.

2.5.3 Slotsom

Na aanleiding van die voorafgaande bespreking kom die navorser tot die gevolgtrekking dat dit nie altyd moontlik is om een teorie te vind wat alle aspekte van 'n bepaalde verskynsel kan verklaar of beskryf nie. Ter verklarings van die direkte slagofferbelewenis van transitoroofdogte, blyk dit dan nodig te wees om twee of meer teorieë te gebruik. Die teorieë staan nie noodwendig teenoor mekaar nie maar kan

eerder aanvullend tot mekaar toegepas word, ten einde 'n moontlike verklaring vir die komplekse verskynsel van transitoroofogte te vind. Navorsers is verder van mening dat die Selfaktualiseringsteorie van Maslow (1970:18-46) as riglyn vir die beskrywing van die slagofferbelewenis gebruik kan word. Maslow verduidelik menslike funksionering aan die hand van behoeftebevrediging. Die individu is grootliks op sy omgewing aangewese om sy behoeftes te bevredig. Maslow het sy behoeftes volgens 'n hiërargie gerangskik waar die mens telkens tot 'n hoër vlak van selfaktualisering kan vorder namate behoeftebevrediging plaasvind. Indien behoeftes op een vlak nie bevredig word nie, stagneer die slagoffer op die vlak en kan selfaktualisering nie verwesenlik word nie. Maslow se hiërargie van basiese behoeftes sluit fisiologiese behoeftes, veiligheidsbehoeftes, die behoefte aan affiliasie en liefde, die behoefte aan selfagting sowel as die behoefte aan selfaktualisering in. Maslow se teorie van Selfaktualisering fokus op die direkte slagoffer se beleweniswêreld en invloede wat die direkte slagoffer verhoed om tot sy volle potensiaal te aktualiseer. Transitoroofogte kan aanleiding gee tot onvoldoende behoeftebevrediging, wat weer daartoe bydra dat die impak van viktimisasie op die direkte slagoffer verhoog kan word.

2.5.4 Navorsingsverwagtinge

Aangesien hierdie 'n beskrywende studie is, word geen hipoteses vir die studie gestel nie. Daar is wel navorsingsverwagtinge gestel ten einde deur die bevestiging van sekere aannames struktuur aan die ondersoek te gee.

Navorsingsverwagting 2.5.4.1

Die navorsingsverwagting behels die reaksie van die slagoffer direk ná die transitoroofog.

- 2.5.4.1.1 Die transitoroofog sal fisieke verandering by die direkte slagoffer meebring.

HOOFTUK 3

2.5.4.1.2 Die transitorooftog sal emosionele veranderinge by die direkte slagoffer meebring.

2.5.4.1.3 Die transitorooftog sal 'n invloed op die lewensiening van die direkte slagoffer hê.

2.5.4.1.4 Die transitorooftog sal 'n impak op die interpersoonlike verhoudinge van die direkte slagoffer hê.

Navorsingsverwagting 2.5.4.2

Die navorsingsverwagting hou verband met die direkte slagoffer se geloofservaring en die beleving van die strafregplegingsstelsel na afloop van die transitorooftog.

2.5.4.2.1 Die direkte slagoffer se geloofservaring sal deur die transitorooftog beïnvloed word.

2.5.4.2.2 Die strafregplegingsstelsel sal die direkte slagoffer se belewenis van 'n transitorooftog beïnvloed.